

שיעור כללי:

בדין 'בצדק תשפוט עמיתך' וגדרי החיוב לדון לכף זכות

היום נעסוק בעז"ה בדיני החיוב לדון לכף זכות המופיע בסוגייתנו כדרשה על הפסוק 'בצדק תשפוט עמיתך' נענין בדברי מוני המצוות ובדברי ראשונים ואחרונים. ומתוך העיון נלמד בעז"ה כללים בהבנת דברי הרמב"ם בחיבוריו ויסודות בענין דרשות חז"ל.

סוגייתנו

- עיין גמ' שבועות ל'. ת"ר בצדק תשפוט עמיתך' עד 'השתדל לדונו יפה'. ראה רש"י בד"ה 'הו' דן'. וראה נוסחתו של רבינו חננאל.
- מהרש"א חידושי אגדות ד"ה 'עמיתך'.

מוני המצוות

- ראה ספר המצוות להרמב"ם מצוה קעז'. וספר החינוך רלה'. וסמ"ק מצוה רכה וראה גם שם מצוה ח'. ושערי תשובה לרבונו יונה שער ג' אות ריח' וספר חרדים פ"א ל'

מפרשי המשנה באבות

- ראה משנה אבות פ"א משנה ו'. וראה פירוש המשנה לרמב"ם שם. וראה עוד שם משנה ח'.

מקורות נוספים להבנת סוגייתנו

- ראה חפץ חיים פתיחה עשין ג' ובאר מים חיים שם. וראה תורת כהנים על הפסוק 'בצדק תשפוט עמיתך'.
- ראה גמ' סנהדרין לב'. 'אמר רבי חנינא דבר תורה' עד שם לב: 'מעלות שכר זו לזו'. ודייק בדברי רש"י שם. ועיין רמב"ם פרק הלכות רוצח פרק יג' הלכה יב'.
- ראה מאירי בחיבור התשובה מאמר א' פרק ד'. וראה דברי מהרי"ל דיסקין על הענין.

ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קעז

המצוה הקע"ז היא שנצטוו הדיינים להשוות בין בעלי דינין ושיהיה נשמע כל אחד מהם עם אורך דבריו או קצורם. והוא אמרו יתעלה (קדושים יט) בצדק תשפוט עמיתך. ובא הפירוש בספרא (פ"ד ד, שבועות ל א) שלא יהא אחד מדבר כל צרכו ואחד אומר לו קצר דברך. וזאת אחת מן הכוונות שכולל עליהם הצווי הזה. ובו גם כן שכל איש מצווה לדון דין תורה כשיהיה יודע בו ושישבית הריב שבין הבעלי דינים. ובביאור אמרו (סנה' ג א) אחד דן את חבירו דבר תורה שנאמר בצדק תשפוט עמיתך. ויש בו עוד שראוי לדון את חברו לכף זכות (שבועות' וספרא שם) ולא יפרש מעשיו ודבריו אלא לטוב וחסד. וכבר התבאר משפטי מצוה זו במקומות מפוזרים מן התלמוד:

ספר מצוות קטן מצוה רכה

לשפוט צדק כדכתיב (ויקרא י"ט) בצדק תשפוט עמיתך. ודרשו רבותינו (שבועות דף ל') שלא יהא אחד מבעלי דינין עומד ואחד יושב, ואחד אומר לו דבר כל צרכך ואחד אומר לו קצר דברך, גם יש בזה לאו דלא תלך רכיל פירש רך לזה (וקשה לזה) [כתובות מו.]. ודרשין (שם כל הסוגיא) עמיתך עם שאחך בתורה ובמצות השתדל לדונו יפה פי' להקריב דינו, .. ומצוה (סנהדרין דף ו') לומר לבעלי דינין אי פשרה בעיתו אי דינא בעיתו אבל נגמר הדין ד"ה אין רשאין לבצועב) ופשרה צריכה קנין (סנהדרין דף ו') ופשרה ביחיד ואמרינן (שבועות ל') כי בכלל זה לדון חבירו לכף זכות שמתוך שידונו לכף זכות אין חוטא רק אני וישוב לבוראו פן יכריע כל העולם לחובה וכמה מעשי' מביא במסכת (שבת דף כ"ז).

ספר מצוות קטן מצוה ח

לאהוב את חבירו דכתיב (ויקרא י"ט) ואהבת לרעך כמוך, ובכלל זה הבא' שלום שבין אדם לחבירו ומכריעו לכף זכות.

ספר החינוך פרשת קדושים מצוה רלה

(א) לשפוט בצדק, שנאמר [ויקרא י"ט, ט"ו] בצדק תשפוט עמיתך, ובא הפירוש שנצטוו הדיינים להשוות בעלי הריב, כלומר שלא יכבד הדיין אחד מבעלי הדין יותר מן האחר. וכן אמרו בספרא שלא יהא אחד מדבר כל צרכו ואחד אומר לו קצר דברך. וכן בפרק שבועת העדות [שבועות ל' ע"א] תנו רבנן, בצדק תשפוט עמיתך, שלא יהא אחד עומד ואחד יושב, אחד מדבר כל צרכו ואחד אומר לו קצר דברך. וכן בכלל מצוה זו שכל איש שהוא (ב) חכם בדיני התורה וישר בדרכיו, שהוא מצווה שידין דין תורה בין בעלי הריב אם יש כח בידו. ואפילו יחיד יכול לדון מדין תורה, וכמו שאמרו זכרונם לברכה [סנהדרין ג' ע"א] אחד דן את חבירו דין תורה, שנאמר בצדק תשפוט עמיתך, וחכמים הזהירו שלא יהא אדם דן יחיד. ועוד יש בכלל מצוה זו שראוי לכל אדם לדון את חבירו לכף זכות, ולא יפרש מעשיו ודבריו אלא לטוב. שורש המצוה נגלה הוא, כי בהשוויית הדין יתיישב העולם, ואם יכבד הדיין אחד מבעלי הדין על האחר יפחד בעל הריב מלהגיד כל טענותיו לפניו, ומתוך כך יצא המשפט מעוקל. ובמה שאמרנו שמצוה על החכם בדיני התורה והוא איש ישר לדון בין החולקים, שזהו בכלל המצוה כמו כן, גם בזה תועלת, כי החכם והישר ידון דין אמת, ואם הוא היודע לא ירצה לשפוט ישפטום שאר בני אדם שאינם חכמים ויטו הדין על האחד מבלי ידיעה. גם במה שאמרנו שכל אדם חייב לדון חבירו לכף זכות, שהוא בכלל המצוה, יהיה סיבה להיות בין אנשים שלום ורעות. ונמצא שעיקר כל כוונות המצוה להועיל ביישוב בני אדם עם יושר הדין, ולתת ביניהם שלום עם סילוק החשד איש באיש.

ספר שערי תשובה לרבינו יונה שער ג

ריח ועליך לדעת, כי עונש האויל המלץ אשם איננו זולתי כי יתן דופי באיש ירא חטא אשר יתקפו יצרו ויעבור ואשם, כי מנהגו ודרכו להתחרט על חטאיו, וכל שכן אם נודע הדבר כי חזר בתשובה! אבל האיש אשר תדע ובחנת את דרכו כי אין פחד אלקים לנגד עיניו ותמיד יתיצב על דרך לא טוב, מצוה לספר בגנותו ולגלות על חטאותיו ולהבאיש בעלי עבירות בעיני בני אדם, ולמען תגעל נפש השומעים את המעשים הרעים. ונאמר (משלי כט, כו): "תועבת צדיקים איש עול", ונאמר (שם ח, ג): "יראת ה' שנאת רע". ואמרו (סנהדרין נב, א): רשע בן צדיק - מותר לקרותו רשע בן רשע, צדיק בן רשע - מותר לקרותו צדיק בן צדיק. והנה כי תראה אדם אשר ידבר דבר או יעשה מעשה, ויש לשפוט דברו ומעשהו לצד טובה ולצד הזכות, אם האיש הוא ירא אלקים - נתחייבת לדון אותו לכף זכות על דרך אמת, גם כי יהיה הדבר קרוב ונוטה יותר אצל הדעת לכף חובה, ואם הוא מן הבינונים אשר יזהרו מן החטא ופעמים יכשלו בו - יש עליך להטות הספק ולהכריעו לכף הזכות, כמו שאמרנו רבותינו זכרונם לברכה (שבת קכז, ב): הדין את חברו לכף זכות המקום ידינהו לכף זכות, והוא מצות עשה מן התורה, שנאמר (ויקרא יט, טו): "בצדק תשפוט עמיתך", ואם הדבר נוטה לכף חובה יהיה הדבר אצלך כמו ספק ואל תכריעהו לכף חובה, ואם האיש הוא רוב מעשיו לרוע או בחנתו כי אין יראת אלקים בלבבו, תכריע מעשיו ודבריו לכף חובה, שנאמר (משלי כא, יב): "משכיל צדיק לבית רשע מסלף רשעים לרע", וכבר הקדמנו לך פירושו.

ספר חרדים מצוות עשה פרק א

(ל) בצדק תשפוט עמיתך מצות עשה כוללת שתיים א' לדיין כדלקמן ואחד לכל אדם ותלויה בלב, והיינו לדון כל סתם אדם מישראל לכף זכות וידונו אותו לכף זכות בשמים.

משנה מסכת אבות פרק א, ו

יהושע בן פרחיה ונתאי הארכלי קבלו מהם יהושע בן פרחיה אומר עשה לך רב וקנה לך חבר והוי דן את כל האדם לכף זכות

רמב"ם על משנה מסכת אבות פרק א משנה ו

והוי דן את כל האדם לכף זכות – עניינו, שאם יהיה אדם שאינו ידוע לך, לא תדע האם צדיק הוא או רשע, ותראהו עושה מעשה או אומר דבר, שאם יפורש באופן מה היריו טוב, ואם תפרשוהו באופן אחר הרי הוא רע – ופרשוהו כסוב, ואל תחשוב בו רע. אבל אם היה איש ידוע שהוא צדיק, ומפורסם במעשי הטוב, ונראה לו מעשה שכל תכונותיו יורד על היותו מעשה רע, ואין להכריע בו שהוא מעשה טוב אלא בדוחק רב מאד ובאפשרות רחוקה – צריך לפרש אותו כטוב, הואיל ויש צד אפשרות להיותו טוב, ואין מותר לחושדו, ועל זה יאמר: "כל החושד כשרים לוקה בגופו". וכן אם היה רשע ונתפרסמו מעשיו, ואחר כך ראינוהו עושה מעשה שראיותיו כולן מורות שהוא טוב, ובו צד אפשרות רחוקה מאד לרע – צריך להשמר ממנו, ולא להאמין בו טוב, הואיל ויש בו אפשרות לרע, אמר: +משלי כו, כה+ "כי יחנן קולו אל תאמן בו, כי שבע תועבות בליבו". ואם היה בלתי ידוע, והמעשה נוטה אל אחד משני הקצוות – צריך בדרך המעלה שידון לכף זכות, איזה משני הקצוות שתהיה.

משנה מסכת אבות פרק א, ח

יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם יהודה בן טבאי אומר אל תעש עצמך כעורכי הדיינין וכשהיו בעלי דינים עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין כשקבלו עליהם את הדין:

חפץ חיים פתיחה עשין

ולפעמים עובר נמי במצות עשה דבצדק תשפוט עמיתך. כגון שראה את חבירו שדיבר או עשה מעשה, ויש בדבר הזה לשפוטו לצד הטוב ולצד הזכות או להפכו, אפילו אם הוא איש ביוני, נחייבנו מן התורה במצות עשה הו לרון אותו לכף זכות. (ואם האיש ההוא ירא אלקים, נחייבנו לרון אותו לכף זכות, גם כי קרוב ונוטה יותר הדבר לכף חובה מלכף זכות) ומי שהולך ומספר בגנותו עבור הדיבור הזה שדיבר או המעשה הו עשעה, או המקבל שנחזקו אצלו לגנות עבור זה שנשמע עליו ולא דן אותו לכף זכות, עובר במצות עשה זו.

חפץ חיים פתיחה - באר מים חיים עשין אות ג

(ג) ולפעמים עובר נמי במצות עשה דבצדק וכו'. והיא נמנית בספר המצות מצות עשה קע"ז עיין שם שכתב ובכלל זה גם כן שיתחייב שידין את חבירו לכף זכות ולא יפרש מעשיו ודבריו אלא לטוב, והיא מימרא מפורשת בשבועות בריש פרק שבועת העדות והיא נזכרת בסמ"ג גם כן ובסמ"ק שדבר זה נכלל במצות עשה דבצדק וכו' וגם הרבני יונה בספרו שער תשובה כתב שהיא מצות עשה דאורייתא. וממנו התקתי כמעט כל דברי שבועתי זה שבפנים, וזה לשונו: והנה אם תראה אדם אשר ידבר דבר או עשה מעשה, ויש לשפוט דברו ומעשהו לצד הטובה ולצד הזכות, אם האיש ההוא ירא אלקים יתחייב לרון אותו לכף זכות על דרך אמת גם כי קרוב ונוטה הדבר יותר לכף חובה (וכן כתב הרמב"ם בפרק א' דאבות במשנה והוי דן את כל אדם לכף זכות ע"ש) ואם הוא מן הבינונים אשר יזהרו מן החטא ופעמים ישלבו בו יש עליך להטות הספק ולהכריעו לכף זכות כמו שאמרנו חז"ל הן את חבירו לכף זכות המקום ידוהו לכף זכות, והיא מצות עשה מן התורה שנאמר בצדק תשפוט עמיתך. ואם הדבר נוטה לכף חובה יהיה הדבר אצלך כמו ספק ואל תכריעו לכף חובה. ואם האיש ההוא רוב מעשיו לרוע, או בחנתו כי אין יראת אלהים בלבו וכו' ע"ש וכן כתב הרמב"ם בפרק א' דאבות במשנה הנ"ל. ולכן כתבתי בפנים מן הבינונים.

ואל יתפיס עלי הקורא לאמר שבדואי הרמב"ם חולק על רבינו יונה והסמ"ק, וסובר שהוא רק מדה בעלמא ולא מצות עשה, והראיה שהרמב"ם כתב שם בסוף מאמרנו במשנה הנ"ל שהוא מדרכי החסידות, דזה אינו דהרמב"ם איירי שם באדם שאין אני מכירו אם הוא צדיק אם רשע לזה בודאי אין אני מחויב מן התורה לדונו לכף זכות רק מדה טובה בעלמא, וכן ברמב"ם בפרק ה' מהלכות דעות בהלכה ז' שמונה זה בין מדותיו של תלמיד חכם ומשמע דהוא רק מדה בעלמא, התם איירי גם כן בכהאי גוונא. ותדע דהא העתיק שם לשון המשנה דאבות הוי דן את כל אדם לכף זכות, אבל אגן איירינן באיש שאני מכירו שאינו רשע רק מן הבינונים, שם הוא חיובא דאורייתא. והראיה מהרמב"ם גופא בספר המצות במצות קע"ז הנ"ל כתב בהדיא ובכללה גם כן שיתחייב שידין את חבירו לכף זכות מלשון שיתחייב משמע בהדיא דאיירי בכל אדם דהתרי"ג מצות נאמר לכל ישראל. וראה כי דברינו אמת, דבמשנה דאבות וכן ברמב"ם הלכות דיעות הנ"ל דאיירי במדות נאמר והוי דן את כל אדם לכף זכות ובמימרא דשבועות הנ"ל ובספר המצות הנ"ל דאיירי בבאור המצות עשה דבצדק וכו' נאמר והוי דן את חבירך לכף זכות, חבירך, משמע שאתה מכירו שאינו רשע.

חיבור התשובה למאירי - משיב נפש מאמר א פרק ד

וק החושד בכשרים אבל התעכב התשובה ממנו לפי דעת, אף על פי שאין בענין גוף עברה, בחשדו אותו אחר שלא חמסו ולא בישו, מכל מקום היא מדה תביאהו להיות הצדיקים כרשעים אצלו ומצדיקים הרבים לא זכו בו, והיו כל בני אדם שוים אצלו כצדיק כרשע אחר שהוא חושד בפעלת הצדיק כמו שראוי לחשוד בפעל אדם רשע, ועם זאת המחשבה לא יכריח טבעו להיותו שומע למצות החכמים כי יחשדם גם כן בדבריהם, וכן לא ישמע לתוכחתם אחר שהוא חושדם שהם יכשלו בהם במה שמוכיחים בני האדם, וכבר הביאה זאת המחשבה לדורות הקדמונים להמשך אחר העברות ולבלתי שמוע עצה וקבל תוכחה, (כאמרם 85-א) ז"ל יהי בימי שפוט השופטים 85-ב) דור ששופט את שופטיו אומרין לו טול קיסם מבין שניך והוא אומר לו טול קורה מבין עיניך, והמשל בקיסם על דמיון עברות קלות והמשל בקורה על דמיון עברות חמורות, וכשהיו המוכיחים מיסרים אותם על העברות היתה תשובתם להם אשר בידם תועבות רבות וגדולות מאלה אשר בידם ודי להם ביסרם את עצמם, (כאמרם 85-ג) קשט את עצמך ואחר כך קשט את אחרים, וזה היה מביאם לשנוא את התוכחה ולהדבק במעשיהם. וזאת היא הסבה בהזהרים תמיד להיות דן את האדם לכף זכות, וכל שכן בענין החכמים שאין לדון ולהרהר אחר חזקת חסידותם עד שיודע בברור במה נטרפה, ואף אם יראה באחת מפעלותיהם אפשר קרוב להיותה נוטה לרע ואין מן הנראה בה נטיותו לטוב רק באפשר רחוק, שראוי לדונו על הצד הטוב ואם הוא רחוק, מה שלא התחייבו בזאת המדה בשאר בני אדם כמו שבאר הר"ם 85-ד) ז"ל באמרם 85-ה) והוי דן את כל האדם לכף זכות,

ויקרא פרק יט, יא-יח

(יא) לא תגנבו ולא תקחשו ולא תשקרו איש בעמיתו: (יב) ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלקיך אני ה': (יג) לא תעשק את רעך ולא תגזל לא תלוי פעלת שכיר אתך עד בקר: (יד) לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מקשל ויראת מאלקיך אני ה': (טו) לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפט עמיתך: (טז) לא תלך רכיל בעמיתך לא תעמד על דם רעך אני ה': (יז) לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא: (יח) לא תקום ולא תטר את בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני ה':

מהר"ל דיסקין

כדי לשים חלק הפסוק בברר אגדה, והגנו ביאר קצו על סמך ה"ל (אבות פ"א ס"א) סתירה הגאון הסובר חזקל.
(ה) בזה נכחין שיר שיש יוד יהודים, וז' חזקל, ר"ל פ"ב ערך גדר הטקט לעמרי, לא כן השני שיחא כמו כן, איש נריך לפתח כ"כ, כי לא נבר שאיש מבייש רק בפני ה', אף נס הרי יש לו חסידים, והלילה ה' שיחא איש זו פנים כ"כ, כלל על דבר ה' שיחא איש לפתח כלל כי אם לפרוק שול מלכות שמים.
(ו) וזוהי ענין חילול השם, שהשוא נכריהא מחליט שולט הפסח והסדרה, והכנסת חטון אשר התעב באדם, והוא פ"ד מנשיל רכיש.
(ז) ומובן אזהר א', דחז"ל יעלונו לרון לכף זכות, למען לא ימלא לנו פתח בלבבנו לפרון גדר הטקט, וכאשר נחזקו על לבבנו שכלם דיקים איכנה יעבד אח"כ להקריה תכשיל, לא כן כאשר ימלא כלל אחד שכן דוסי, כי או הוא עולל ליכשל ח"י כחן מושל ברשו.